

RENÉ NYBERG HITLERIÄ ODOTELLESSA

Talvisodasta alkoi Stalinin myöhästynyt sotilaallinen uudelleenkoultus.

Princetonin yliopiston professorin Stephen Kotkinin Stalin-elämäkerran toinen osa *Stalin: Waiting for Hitler, 1929–1941* (2017) on massiivisuudestaan huolimatta vakuuttava kuten ensimmäinen osa vuodelta 2014 (*Kanava* 3/2015). Sivuja on nykyin yli 900 ja lisäksi tulevat pienellä prantätyt lähdeviitteet, joita on lähes kaksisataa sivua täynnä oleellista lisätietoa. Kirjan lähdepoija on erittäin laaja, joskin Kotkin korostaa, että Venäjän salaisen poliisin ja vastavakoilun arkistot ovat yhä suljettuja.

Sotaan päätyneen vuosikymmenen käännteentekeviä tapahtumia olivat pakkokollektivisointi sekä sopimus Hitlerin kanssa. Kotkin painottaa niiden käännteentekevää merkitystä enemmän kuin Suurta terroria. Kirja on kuvaus kapitalismin piirittämäksi linnoitukseksi itsensä määritelleen Neuvostoliiton valmistautumisesta Stalinin johdolla sotaan – joka lopulta syytyi. Kotkin puhuu rakenteellisesta vainoharhaisuudesta, jota Stalinin oma vainoharhaisuus ruokki. Kyseessä oli maailmankuva ja käytäntö, joka toimi kuin salaliitto ja näki salaliittoja kaikkialla ja kaikessa johtaen lopulta myös itseään harhaan.

Stalin toisti Venäjän historiasta tutun mallin, joka on yhä ajankohtainen. Lähetystehtävän itsellään näkevä Venäjä on modernisoitava väkipakolla, koska sen voimavarat ovat länttä vähäisempiä. Toukokuussa 1939 Stalin totesi, ettei Neuvostoliitolla olisi suurteollisuutta, armeijaa eikä kulttuuria (sic) ilman pakkokollektivisointia. Kymmenen vuotta aiemmin Stalin oli korostanut, että maa on sata vuotta länsimaita jäljessä. Kaikki ovat lyöneet takapajuista Venä-

jää. ”Ellemme kymmenessä vuodessa kuro kuitua umpeen, meidät murskataan.”

Kotkin puhuu verisestä kuumehoureisesta tilasta, jossa pakkokollektivisointi ja teollistaminen vietiin läpi. Suuren laman ansiosta Stalin kykeni ilman ehtoja hankkimaan tarvittavan teknologian lännestä. Neuvostolehdistöä kiellettiin puhumasta ”nälänhädästä” (*golod*). Tilannetta kuvattiin ilmaisulla ”kato” (*neurožai*). Toisten maiden nälästä neuvostolehdistö kyllä kirjoitti: Sen mukaan Puolassa vallitsi vuonna 1932 nälänhätä, Tšekkoslovakiassa kokonaiset kylät tekivät kuolemaa ja Kiinassa puolestaan nähtiin hyvästä sadosta huolimatta nälkää.

Pahiten pakkokollektivisoinnista kärsi Kazakstan. Siellä kollektivisointipakko kohdistui kazakkipaimentolaisiin, joista 35–40 prosenttia menehtyi. Määrällisesti tuho oli pahinta Ukrainassa, mutta sielläkään ei Kotkinin mukaan ollut kyse ”Ukrainan nälänhädästä” vaan neuvostonälänhädästä. Kollektivisoinnin ideologista vimmaa korostaa pakkomielle vastustaa kolhoositalonpoikien yksityispalstoja. Maaliskuun 1939 puoluekokouksessa Stalin jyrisi kollektiivisen maatalousmaan ”basaarisointia” vastaan.

Kotkinin tyyli on lakoninen ja englanninkielinen rikasta, eikä kirjoittajalla ole tarvetta kauhistella. Silti hän saa kerrottua minkä halua. Kotkinin näkemys Stalinin vaikuttimista käynnistää Suuri terrori jättää silti kysymyksiä. Kotkinin mukaan Stalin mursi ylivertaisella tahdonvoimallaan lojaalin lähipiirinsä alistaen heidät täydellisesti. Nuorentamalla johtoa ja hallintokoneistoa Stalin varmisti totaalisen kontrollin. Diktatuurista tuli hirmuvalta ja diktaattorin nujertamista lähipiiriläisistä despootin käskyläisiä (*minion*). Silti Kotkin myöntää, ettei suurta terroria voi loppuun asti rationalisoida, kuten ei myöskään absoluuttista paha.

Mannerheim oli niitä harvoja, jotka tajusivat puna-armeijan voiman

Valmistautuminen sotaan on täynnä paradokseja. Neuvostoliitto oli luonut ainutlaatuisen tiedusteluorganisaation Eurooppaan ja Japaniin.

Kyseessä oli verkosto, joka selvisi hengissä, vaikka sen hoitajat puhdistettiin niin tarmokkaasti, ettei neuvostotiedustelulla ajoittain ollut residenttejä eli tiedustelupäälliköitä asemamaisissa. Neuvostoliito mursi Japanin ja Yhdysvaltain koodit, muttei kyennyt suoraan lukemaan Britannian tai Saksan salasähkeitä. Ennen pitkää ”Cambridgen viisikko” alkoi toimittaa Lontoon sähkeitä. Kotkinin mukaan suomalaiset kryptologit auttoivat Japania murtamaan Neuvostoliiton Kaukoidässä käyttämän salauksen. Kotkin kiteyttää neuvostotiedustelun ongelman toteamukseen, että tiedusteluaineiston tulkinna jäi Stalinille. Samaan päättyy myös Kimmo Rentola kuvatessaan Stalinin päätöstä talvisodan loppuvaiheessa luottaa Pariisissa toimivien agenttien eikä Lontoon agenttien tietoihin. Kirjan viimeinen kuva on kopio 17.6.1941 päiväystä tiedusteluraportista, jota Stalin kommentoi karkealla rivoudella. Kyseessä ei Stalinin mukaan ollut ”lähde” vaan disinformaatiota.

Kirjan ansioita on talvisodan kuvaaminen Stalinin ”törkeänä virheenä” (*major blunder*), joka paljasti puna-armeijan heikkoudet Hitlerille ja myös Stalinille itselleen. Talvisota oli Stalinin ensimmäinen modernin sodankäynnin tulikoe. Siitä alkoi Stalinin myöhästynyt sotilaallinen uudelleen koulutus.

Kotkin asettaa talvisodan sen maailmanhistoriallisiin puitteisiin. Kuvaus on huolellista työtä, vaikka hän väittää Suomen antautuneen (*capitulated*). Meksikoon ajautunut Stalinin arkivihollinen Trotski hyväksyi Neuvostoliiton hyökkäyksen ja Trotski, kuten Leningradin puoluejohtaja Ždanov, odotti luokkasodan puhkeamista Suomessa. Myös Pariisissa elävä Venäjän väliaikaisen hallituksen entinen ulkoministeri Pavel Miljukov piti vaatimusta Viipurin läänin palauttamisesta perusteltuna.

Kotkinin arvio Mannerheimin arvosteluvyvästä on kiittävä. Hän katsoo Mannerheimin olleen niitä harvoja, jotka tajusivat puna-armeijan valtavan brutaalin voiman, joka resurssien haaskauksesta huolimatta oli päättäväinen sotakone ja eräs 20 vuosisadan ratkaisevista tekijöistä.

Kirjan Suomea koskeva lähdepoija on laa-

ja, vaikka Ruotsin rooli jää käsittelemättä eikä Britannian apuretken todellista tavoitetta, Ruotsin malmikenttien haltuunottoa mainita. Kirjoittaja sekoittaa myös Latvian ja Liettuan puhuessaan jäättömistä satamista, sekä erehdytty korostamaan, että Baltian maat olivat taipuvaisia yhteistyöhön Berliinin, ei Moskovan kanssa. Esimerkiksi Viron kohdalla suomalaiset nimenomaan ihmettelivät Tallinnan uskoa, että Neuvostoliitto olisi pienempi paha kuin Saksa. Puna-armeijan pääpoliitrukin Lev Mehlinin paniikinomainen harhailu Suomussalmen pimeässä korvessa on mielenkiintoinen yksityiskohta. Kotkin luonnehtii monissa tehtävissä koeteltua Mehliisiä Stalinin ”hurtaksi” (*attack dog*). Sama mies julisti maaliskuun 1939 puoluekokouksessa, että mikäli toinen imperiaalinen sota syttyy, puna-armeija vie taistelun vihollisen maaperälle ja täyttää internationalistisen velvollisuutensa lisätä neuvostotasavaltojen lukumäärää.

Kotkin päättää talvisotaan keskittyvän luvun ”Murskattu sika” (*Smashed Pig*) Hruštšovin todistamaan näytelmään Stalinin datšalla sodan vielä jatkuessa. Kiihtynyt Stalin soimaa puolustusasiankomissaaria, marsalkka Kliment Vorosilovia, johon Vorosilov vastaa syyttämällä Stalinia puna-armeijan johdon teloittamisesta. Tuohtunut Vorosilov nappaa tarjottimella olevan syöttöporsaan murskatun sen pöytää vasteen. Kotkinin mukaan tämä porsas oli ”sisukas pikku Suomi” (*plucky little Finland*), joka Vorosilovin ennen sotaa käyttämän sanakuvan mukaan oli tonkinut neuvostopuutarhasa. Mutta nyt tämä murjottu porsas kuvasi sekä Vorosilovin sotilasuraa että Stalinin sotilaallista diletantismia. Stalin selvisi talvisodasta pahasti kolhiintuneella sotilasmaineella, joka rohkaisi potentiaalisia vihollisia. Suomen Stalin ajoi Saksan rinnalle.

Stalinin painajainen ja poikkeuksellinen kyky ajatella strategisesti

Stalin kärsi painajaisesta, jollaista tsaarit eivät koskaan olleet kokeneet. Vaihtoehto oli estää

Saksan tai Japanin hyökkäys tai joutua kahden rintaman sotaan. Kotkin luonnehtii Stalinin toimintaa Kaukoidässä osoitukseksi Stalinin poikkeuksellisesta kyvystä ajatella strategisesti. Kotkinin mukaan Stalin esti Tšiang Kaišekiä solmimasta erillisrauhaa Japanin kanssa vakuuttamalla Kiinan kommunistipuolueen tarpeesta yhdistää voimat taistelussa Japania vastaan. Tavoite oli estää Japanin hyökkäys Neuvostoliittoon. Ulkoministeri Maksim Litvinov puolestaan toivoi, että Japanin ja Kiinan sota jatkuisi mahdollisimman kauan. Stalinin pänostus Tšiang Kaišekiin kannatti, ja Japanin armeija juuttui Kiinaan. Japanin tiedustelu puolestaan osui arvioissaan oikeaan, ettei Neuvostoliitto puuttuisi sotaan, vaikka Japani miehittäisi Pekingin.

Stalin ei salannut tyytyväisyyttään keskustellessaan Saksan ulkoministeri von Ribbentropin kanssa Japanin miestappioista kesän 1939 rajasodassa Mongoliassa. Stalinin mukaan tämä on ainoa kieli, jota aasialaiset ymmärtävät. Lisäten ”tämähän minun pitäisi tietää, olenhan itse aasialainen!” Kotkin kirjaa myös Stalinin luonnehdinnan itsestään Kominternin pääsihteeri Dimitroville: ”En ole eurooppalainen, vaan venäläistynyt georgialais-aasialainen.”

Ribbentrop joutui skoolaamaan Lasarus Mooseksenpojan kanssa

Kirjan ansioihin kuuluu Neuvostoliiton kehityksen kattava kuvaus. Se sisältää lukemattoman määrän pienoisessit eri henkilöistä ja eri alueista. Kuten kirjan nimikin kertoo Kotkin seuraa systemaattisesti Hitlerin Saksan nousua ja vertaa esimerkiksi Hitlerin käskemää SA:n johdon eliminointia 1934 Kronstadtin kapinan murskaamiseen 1921. Stalinin arvio Hitlerin haastaneen SA:n johtajan Röhmien ja tämän apurien murhaamisesta saa Stalinin luonnehtimaan Hitleriä mainesannalla *molodjets* (kas poikaa). Nimittäessään keväällä 1939 luottomiehensä venäläisen Vjatšeslav Molotovin ulkoasiankomissaariksi Goebbelsin Finkelsteiniksi kutsuman Litvinovin tilalle Stalin käski

myös pienentää juutalaisten näkyvyyttä ulkoministeriössä. Sama tapahtui salaisessa poliisissa NKVD:ssä, jossa georgialainen Lavrenti Berija otti ohjokset Nikolai Ježovin jälkeen. Toisin kuin Ježovia Litvinovia ei teloitettu. Hänet lähetettiin vuonna 1941 suurlähettilääksi Washingtoniin. Kotkinin mukaan juutalaisten määrän vähentäminen ei ollut sen enempää antisemitismiä kuin juutalaisten nimittäminen NKVD:n tai ulkoministeriön virkoihin oli erityistä juutalaisten suosimista. Kotkin luettelee myös Stalinin lähipiirin miehet, joilla oli juutalainen vaimo, joista mainittakoon Kirov, Molotov ja Vorošilov.

Juutalaisten asema oli näkyvä sotaa edeltäneessä Neuvostoliitossa. Silti heitä ei kohdeltu kuten saksalaista, puolalaista, latvialaista tai suomalaista vähemmistöä, joita syytettiin vakoilusta ”emämaansa” hyväksi. – Israel perustettiin vasta vuoden 1948! Antti Tuurin *Ikitien* teema vilahuttaa kun Stalin joulukuussa 1934 kommentoi päätöstä karkottaa 5 000 ”sosiaalisesti asenteeltaan vierasta” perhettä Karjalasta. Stalinin kysymys kuului: ”Miksei enemmän?”

Ribbentropin kunniaksi tarjotulla illallisella syyskuussa 1939 Stalin esitteli hänelle ominaisella ilkkurisuudella Berijan päävieraille ”meidän Himmlerinä”. Sen lisäksi hän kohotti maljan luottomiehellen rautatiekomissaari Lazar Kaganovitšille kilistellen hänen kanssaan laseja. Näin hän pakotti myös Ribbentropin skoolaaman Lasarus Mooseksenpojan kanssa.

Loppuun asti Stalin sekä hänen luottamustaan ulkoministerinä nauttinut Molotov uskoivat, ettei Saksa antautuisi kahden rintaman sotaan. Mutta Hitler ei ollut Bismarck, vaikka tämän suurikokoinen muotokuva hallitsi Führerin työhuoneetta. Hitlerin tapaista vastustajaa Stalin ei ollut kohdannut. Stalin toimi Hitlerin kanssa samoin kuin Suomen kanssa, mutta roolit olivat vaihtuneet. Stalin esitti Suomelle ehdot ja oli valmis tosissaan neuvottelemaan. Hän osallistui kuuteen kaikkiaan seitsemästä neuvottelusta Suomen kanssa, mikä on enemmän kuin minkään muun maan kanssa. Mutta Hitlerillä ei enää ollut aikomustakaan neuvotella. ■